

DEMOKRASİ VE İKTİSADİ BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE İÇİN BİR ANALİZ

Sinan ERDOĞAN*

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye’de demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisini 1985-2017 dönemi için zaman serisi yöntemleriyle araştırmaktır. Çalışmadan elde edilen bulgular şöyle sıralanabilir; (a) açıklayıcı değişkenlerin durağanlık özellikleri I(1) ve I(0) olmak üzere karışıktır, (b) sınır testi sonuçlarına göre iki modelde de kişi başı yatırımlar, ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir, (c) farklı demokrasi göstergeleri oluşturularak kurulan iki modelde de demokrasi, ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir, (d) kişi başı hane halkı tüketim ve kamu harcamalarının etkisi ise modele göre değişmektedir. Bu bağlamda elde edilen ampirik bulgular ilgili dönemde Huntington tarafından önerilen “Çatışma Yaklaşımı”nın geçerli olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kavramlar: Demokrasi, Ekonomik Büyüme, Türkiye, ARDL.

* Arş. Gör. Dr. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, sinanerdogan@mku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3491-8234>

Makalenin gönderilme tarihi: 28 Şubat 2020

Kabul tarihi: 18 Haziran 2020

DEMOCRACY AND ECONOMIC GROWTH NEXUS: A COMPARATIVE ANALYSIS FOR TURKEY

ABSTRACT

The main purpose of this study is to examine the democracy-economic growth nexus in Turkey for the period of 1985-2017 by using time series methods. The empirical findings are as follows: (a) the regressors have mixed stationarity levels such as I(1) and I(0), (b) according to the bound test results, per capita investments have a positive effect on economic growth, (c) democracy has a negative effect on economic growth in both model, constructed by using two different democracy measures, (d) the findings for per capita household consumption and per capita government final consumption expenditures vary according to the model. In this context, empirical findings refer to the validity of the “Conflict Approach” proposed by Huntington.

Keywords: Democracy, Economic Growth, Turkey, ARDL.

GİRİŞ

İktisadi ve politik süreçlerin karşılıklı etkileşimi uzun yıllardan bu yana hem iktisatçılar hem de politikacılar tarafından tartışılmalı bir konudur. Özellikle Sanayi Devriminin de gerçekleştiği döneme denk gelen 18. yüzyıl ve sonrası dönemde, iktisat bilimi ve politik bilimleri birbirinden ayırmak neredeyse olanaksızdır. Öte taraftan Marxist ekole yakın iktisatçılar ekonomiyi özü itibarıyla politik bir sistem olarak tasavvur etmiş, iktisadi sürecin iç dinamiklerinin politik güçleri nasıl doğurduğuna ve kapitalizmin tarihsel boyutlarının politik mücadeleleri nasıl yarattığına vurgu yapmışlardır. Ayrıca Marx ve Engel’in savunmuş oldukları argümanların temelinde ideoloji olarak adlandırılan düşünce bütünü, ortaya çıktıkları toplumlardaki var olmuş veya olan iktisadi düzenin bir uzantısı olduğu varsayımı vardır. Bu durumda reel olarak izlenecek iktisadi politikalar konusundaki kararların politikacılar tarafından alınmıyor olması, iktisadi yol haritasını şekillendiren siyasi kararların ekonomik doktrinlerde var olan ideolojiler çerçevesinde verilmesi sonucunu yaratır. Bu bağlamda iktisadi “politik” yapan ve siyaset ile iktisadi bağdaştırılan olgu böyle ifade edilebilecek olup; bu noktada iktisat ve siyaset bir bütünü ayrılmaz parçaları olduğu ifade edilebilir (Caporaso ve Levine, 2005; Kazgan, 2012).

İktisat biliminde Neoklasik düşüncenin ağır basması, iktisadi soruna salt matematiksel modeller çerçevesinde çözüm aranması çabaları iktisadın politik olan özünün akademik periferiye savrulmasına neden olmuştur. Özellikle Lionel

Robbins' in (1935, s. 16) yaklaşımından hareketle iktisadın kıt kaynaklar ve bunlara ilişkin alternatif kullanımlar arasındaki ilişkiyi inceleyen bir maksimizasyon problemine indirgenmesi, iktisat ve politik süreçler arasındaki ayrımı keskinleştirmiştir. Hesaplama düşüncesi üzerine kurulu olan bu iktisadın konusu, etkinlik ve kısıtlı tercih kavramları itibarıyla tanımlanmıştır. Dolayısıyla iktisat, politik süreçlerin iktisadi kararlar üzerindeki etkisinden arındırılmış, yani ideolojiden bağımsız olarak nicel tahlil yöntemleriyle ele alınmaya başlanmış, “*politik*” olan iktisat politik olmayan iktisada, yani “*economics*” noktasına gelmiştir (Telatar, 2004).

Politik süreçlerin iktisadi çıktıları nasıl etkilediği sorusu 1970’li yılların ortalarından itibaren tekrar ilgi çeken bir araştırma alanı olmuş, iktisat ve siyasetin tamamen ayrı süreçler olarak ele alınmasından ziyade politik süreçlerin iktisadi bakış açısı ile ele alındığı “*yeni*” bir politik iktisada doğru evrilmeye başlamıştır. Bu politik iktisadi “*yeni*” yapan unsur ise politik süreçlerin iktisadi tahlil ile ele alınmasıdır. Bir diğer ifadeyle Neoklasik iktisadın araç kutusunda bulunan nicel analiz tekniklerinin politik süreçlerin analizinde kullanılmaya başlanması, yani “*siyasete iktisadi yaklaşım*” paradigmasının yükselmesidir (Caporaso ve Levine, 2004; Telatar, 2004). Demokrasi ve iktisadi büyüme ilişkisinin niceliksel analizi de bu kapsamda değerlendirilebilecek olup, bu ilişkinin ampirik olarak test edilmesinde salt Yeni Politik İktisadın yükselişi etkili olmamış, aynı zamanda hem demokrasiye dair ölçümlerin yaygın hale gelmesi hem de ampirik yöntemlerde yaşanan gelişmeler etkili olmuştur. Özellikle 1990’lı yılların başından itibaren bu alanda yapılan çalışmaların sayısı oldukça artmaya başlamıştır.

Demokrasi-iktisadi büyüme ilişkisini açıklamaya yönelik olarak üç yaklaşım geliştirilmiş olup bunlar; Çatışma Yaklaşımı, Bağdaşma Yaklaşımı ve Şüpheli Yaklaşımdır (Arslan ve Doğan, 2004). Çatışma yaklaşımının kökeninde Lipset (1959) tarafından önerilen ve demokrasinin etkin işleyebilmesinin ön koşulunun iktisadi büyüme olduğu biçimindeki “*Lipset Hipotezi*” vardır. Bu husustan hareketle Huntington gibi araştırmacılar tarafından savunulan çatışma yaklaşımına göre; demokrasi az gelişmiş ekonomiler için maliyeti yüksek bir lükstür. Bu bağlamda iktisadi gelişmeden önce yaşanacak demokratikleşme, iktisadi büyümeyi geciktirmektedir. Ayrıca demokrasi, bireyselleşmeyi teşvik etmekte, doğal olarak bireysel tüketimin artması tasarrufları azaltmakta ve dolayısıyla sermaye birikimi ve yatırımları engellemektedir (Barış ve Erdoğan, 2018, s. 89-91; Huntington, 2007, s. 71-72; Przeworski ve Limongi, 1993, s. 51). Nihai olarak çatışma yaklaşımı, büyüme için gerekli olan yatırımların ancak güçlü bir otoritenin varlığı durumunda gerçekleştirileceğini öne sürmektedir.

Olson (1996) öncülüğünde gelişen bağdaşma yaklaşımı kapsamında, demokrasinin iktisadi aktiviteleri teşvik ettiği ve iktisadi büyüme sürecinin tamamlayıcısı olduğu savunulmaktadır. Ayrıca demokrasi ve iktisadi büyüme sürecinin birbirine zıt yönlü iki süreç olarak değerlendirilmesi otoriter rejimlerin

baskıcı uygulamalarını meşrulaştıracaktır. Bu kapsamda North gibi bir kısım araştırmacılar, demokratikleşmenin mülkiyet haklarını güvence altına alarak, adil rekabet ve bireysel girişimin önünü açma yoluyla ekonomik büyümeyi beslediğini savunmaktadır (Acaravcı ve Erdoğan, 2015, s. 359; Acaravcı, Bozkurt ve Erdoğan, 2015, s. 120; Gupta, Madvahan ve Blee, 1998, s. 588-599; Przeworski ve Limongi, 1993, s. 52-57). Son olarak şüpheli yaklaşıma göre; iktisadi büyüme ve demokrasi arasında sistematik bir ilişki bulunmamakla beraber, iktisadi büyüme süreci hem otoriter hem de demokratik kurumlar ile gerçekleştirilebilir (Sirowy ve Inkeles, 1990, s. 134). Dolayısıyla demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ne yönde ve hangi kanallarla gerçekleştiği konusunda bir uzlaşının olmadığı söylenebilir.

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye’de demokrasi ve iktisadi büyüme ilişkisini 1984-2017 dönemi için farklı demokrasi ölçütleri kullanarak araştırmak ve bu alanda gelişen literatüre katkı yapmaktır. Bu amaçla çalışmanın birinci bölümünde mevcut literatür incelenmiş, ikinci kısmında analizde kullanılan veriler ve ampirik yöntemler açıklanmış, elde edilen kantitatif bulgular değerlendirilmiştir. Üçüncü bölüm tartışmaya ayrılmış, dördüncü kısımda ise çalışma sonuçlandırılarak politika önerileri tartışılmıştır.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Demokrasi-iktisadi büyüme ilişkisi hem ekonometrik yöntemlerin ilerlemesi hem de demokrasinin ölçümüne dair endekslerin sayısının artması ile beraber araştırmacılar tarafından farklı örneklemeler ve zaman dilimleri araştırılmıştır. Demokrasi-iktisadi büyüme ilişkisi Türkiye için de farklı zaman dilimleri, demokrasi endeksleri ve yöntemlerle araştırılmıştır. Beşkaya ve Manan (2009) Türkiye’de demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisini 1979-2005 dönemi için regresyon analizi ile araştırmıştır. Bulgulara göre demokrasi kimi modellerde iktisadi büyümeyi pozitif etkilerken kimi modellerde ise negatif etkilemektedir. Ayrıca ekonomik özgürlükler ise iktisadi büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Artan ve Hayaloğlu (2014) Türkiye’de politik özgürlükler-demokrasi ilişkisini eşbütünleşme yöntemiyle araştırmıştır. Bulgulara göre politik özgürlükler Türkiye’de iktisadi büyümeyi olumlu etkilemektedir. Diğer taraftan yatırımlar, kamu tüketim harcamaları, ticari açıklık iktisadi büyüme üzerinde pozitif ve enflasyon ise negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir.

Acaravcı ve Erdoğan (2015) Türkiye’de ekonomik büyüme-demokrasi ilişkisini 1984-2012 dönemi için ARDL yöntemi ile araştırmıştır. Sonuçlara göre iktisadi büyüme demokrasi üzerinde pozitif bir etkiye sahip olup, bu bulgular Lipset Hipotezi’nin (1958) ilgili dönemde Türkiye’de geçerli olduğunu göstermektedir. Ayrıca ilgili dönemde ticari açıklık demokrasi üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Erkuş ve Karamelikli (2016) Türkiye’de demokrasi-ekonomik büyüme ilişkisini 1950-2010 dönemi için gecikmesi dağıtılmış otoregresif (ARDL) sınır testi yaklaşımı ile araştırmıştır. Bulgulara göre Türkiye’de

demokrasi ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Ayrıca ilgili dönemde sermaye stoku, eğitim seviyesinde artışlar ve ihracat/ithalat oranı iktisadi büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

Koçak ve Uzay (2017) Türkiye’de 1975-2014 arası dönemde demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisini Stock-Watson yöntemi ile araştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre demokrasi, iktisadi büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. İş gücü ve sermaye birikimindeki artışlarda iktisadi büyümeyi pozitif etkilerken, ticaret hacminde artış ise iktisadi büyümeyi negatif etkilemektedir ve bu bulgular istatistiksel olarak anlamlıdır. Çınar ve Öz (2018) Türkiye’de demokrasi ekonomik büyüme ilişkisini 1972-2017 dönemi için nedensellik analizi ile araştırmıştır. Sonuçlara göre Türkiye’de demokrasi-ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Türkiye’de demokrasi-iktisadi büyüme ilişkisini inceleyen çalışmalar genel olarak incelendiğinde demokrasinin iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin ne yönde olduğu noktasında net bir uzlaşımın olmadığı görülmektedir. Bir diğer ifadeyle elde edilen bulguların kullanılan yöntem ve demokrasi göstergesine göre değiştiği görülmektedir. Ayrıca demokrasi-iktisadi büyüme ilişkisini Türkiye dışında farklı örneklerde araştıran çalışmalardan bir kısmı literatür tablosunda (Tablo 1) sunulmuştur. Elde edilen bulgular genel olarak incelendiğinde, demokrasi-ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü konusunda net bir uzlaşım olmadığı görülmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de demokrasi-iktisadi büyüme ilişkisi 1984-2017 dönemi için gecikmesi dağıtılmış otoregresif (ARDL) sınır testi yaklaşımı ile farklı demokrasi göstergeleri kullanılarak araştırılmıştır. Bu bağlamda Türkiye ekonomisinde demokrasinin iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin net olarak anlaşılabilmesi adına farklı göstergeler kullanılmış ve elde edilen bulguların güvenilirliği iki model sonuçları karşılaştırılarak irdelenmiş, bu bağlamda literatüre katkı yapmak hedeflenmiştir.

Tablo 1. Literatür Tablosu

Yazar(lar)	Örneklem-Dönem	Yöntem	Gösterge	Sonuç
De Haan ve Sierman (1995)	110 Ülke, 1961-1992	Duyarlılık Analizi	Demokrasi	Güçlü İlişki Yok
Barro (1996)	100 Ülke, 1990-1960	Regresyon Analizi	Demokrasi	Pozitif Etki
Rodrik (2000)	67 Ülke,	Regresyon Analizi	Demokrasi	Pozitif Etki
Tavares ve Wacziarg (2001)	65 Ülke, 1970-1989	Üç Aşamalı EKK	Demokrasi	Dolaylı Negatif Etki

Tablo 1'in devamı...

Acaravcı vd. (2015)	15 MENA Ülkesi, 1999-2012	Arttırılmış Ortalama Grup tahmincisi (AMG)	Demokratik Hesap Verilebilirlik	Negatif Etki
Hayaloğlu (2015)	MINT Ülkeleri, 1990-2012	Panel Veri Analizi	Demokrasi	Pozitif Etki
Şahin (2016)	7 Geçiş Ekonomisi, 1995-2015	Panel Granger Nedensellik Testi	Politik Haklar ve Sivil Özgürlükler	Demokrasi-İktisadi Büyüme Arasında Karşılıklı Nedensellik İlişkisi
Acaravcı ve Erdogan (2017)	Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler, 1993-2012	AMG	Demokrasiyi de İçeren Kurumsal Kalite Endeksi	Karışık Sonuçlar
Gündüz ve Duyar (2018)	39 Sahraaltı Afrika Ülkesi, 1998-2016	Tesadüfi Etkiler Yöntemi	Politik Haklar ve Sivil Özgürlükler	Negatif Etki
Koçak ve Uzay (2018)	38 Ülke, 1995-2013	FMOLS ve DOLS	Demokrasi ve Ekonomik Özgürlük	Pozitif Etki
Tütüncü (2020)	24 Gelişmekte Olan Ülke	Konya Nedensellik Testi	Demokrasi	Karışık Sonuçlar

Not: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

2. VERİ, YÖNTEM VE BULGULAR

A. VERİ

Çalışmada Türkiye’de demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisi 1984-2017 dönemi için araştırılmış olup, ilgili zaman diliminin kullanılmasındaki temel kısıt, Uluslararası Ülke Risk Rehberi (ICRG) tarafından yayımlanan demokrasi verisinin ilgili zaman aralığında kesiksiz olarak var olmasıdır. Bu bağlamda demokrasi-ekonomik büyüme ilişkisinin araştırılmasında aşağıdaki doğrusal-logaritmik model kullanılmıştır:

$$\ln Y_t = \beta_0 + \beta_1 \ln D1_t + \beta_2 \ln I_t + \beta_3 \ln C_t + \beta_4 \ln G_t + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

$$\ln Y_t = \beta_0 + \beta_1 \ln D2_t + \beta_2 \ln I_t + \beta_3 \ln C_t + \beta_4 \ln G_t + \varepsilon_{2t} \quad (2)$$

Burada Y; kişi başı reel gelir, D1 ve D2; demokrasi, I; kişi başı sabit sermaye yatırımı, C; kişi başı hane halkı tüketim harcamalarını, G; kişi başı nihai kamu harcamalarını göstermektedir. Bu bağlamda kişi başı gelir, yatırım,

hane halkı tüketim harcamaları ve kamu harcamaları verileri Dünya Bankası dünya gelişme göstergeleri çevirim içi veri tabanından elde edilmiştir (World Bank, 2019). Burada yatırım, tüketim ve kamu harcamaları iktisadi büyümenin önemli belirleyicilerinden olması nedeniyle kontrol değişkeni olarak modele dahil edilmiştir. Demokrasi (D1) değişkeni ise ICRG (2019) yer alan demokratik hesap verilebilirlik değişkeni olup 0 ile 6 arasında değişmektedir. Bu bağlamda 6 en yüksek demokratik hesap verilebilirlik seviyesini temsil etmekte iken 0 ise en düşük demokratik hesap verilebilirlik seviyesini temsil etmektedir. Son olarak D2 değişkeni ise Freedom House (2019) tarafından yayınlanan Sivil Haklar ve Politik Özgürlükler değişkenlerinin aritmetik ortalaması olup 1 en yüksek özgürlük seviyesini, 7 ise en düşük özgürlük seviyesini temsil etmektedir. Bu bağlamda D2 değişkeninde yaşanabilecek artış demokrasi seviyesinde bir azalışı işaret etmektedir.

B. YÖNTEM

Çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlık özellikleri Genişletilmiş Dickey-Fuller (1981) birim kök testi (ADF) ve Kwiatkowski vd. (1992) tarafından önerilen durağanlık testi (KPSS) ile araştırılmıştır. Çalışmada sapmalı hipotez kabulünden kaçınmak adına yokluk hipotezinde birim kök ve durağanlığı test eden farklı test prosedürleri kullanılmıştır. ADF yaklaşımında kullanılan regresyon modeli şöyle tanımlanabilir (Enders, 2014, s. 218; Acaravcı, Akalin ve Erdoğan, 2019, s. 8-9):

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \gamma y_{t-1} + \alpha_1 t + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_{3t} \quad (3)$$

Burada α_0 , sabit; t doğrusal zaman trendi; Δ , birinci sıra farkı; p , gecikme sayısı ve ε_{2t} hata terimidir. ADF yaklaşımında yokluk hipotezinde “Birim kök vardır ($\gamma = 0$)” görüşü, “Seri durağandır $\gamma < 0$ ” görüşüne karşı test edilmektedir. Diğer taraftan KPSS durağanlık testinin kullanmış olduğu regresyon modeli aşağıdaki gibi tanımlanabilir (Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin, 1992, s. 161):

$$y_t = \delta t + r_t + \varepsilon_{4t} \quad (4)$$

Burada $r_t = r_{t-1} + u_t$ ve $u_t \sim iid(0, \sigma_u^2)$ ve $\varepsilon_t \sim iid N(0, \sigma^2)$ dir. Ayrıca t , deterministik trend parametresini, r rassal süreci (random walk) ve ε_{3t} , durağan hata terimini ifade etmektedir. KPSS yaklaşımında ADF yönteminden farklı olarak testinde yokluk hipotezi; sabitli modelde $\sigma_u^2=0$, “seri ortalama durağandır” biçiminde, sabitli ve trendli modelde ise “seri trend durağandır”, şeklinde önerilmiştir.

Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkileri araştırmak için Pesaran ve Shin (1999) ve Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi yöntemi kullanılmıştır. ARDL sınır testi yaklaşımının avantajları şöyle sıralanabilir (Ozturk ve Acaravci, 2013, s. 263-264; Acaravci vd. 2019, s. 9): i) ARDL sınır testi için değişkenlerin entegrasyon derecelerinin homojen olması zorunluluğu olmamakla beraber entegrasyon derecesinin $I(1)$ 'den büyük olması halinde Pesaran vd. (2001) ve Narayan (2005)'in geliştirdiği kritik değerler geçersiz olmakta, dolayısıyla yöntem kullanılabilir olmaktan çıkmaktadır; ii) ARDL yaklaşımı iyi derecede küçük örneklem özelliklerine sahip olup bazı regresörlerin içsellik sergilemesi durumunda dahi etkin bir tahmincidir; iii) hem bağımlı değişken hem de regresörler için heterojen gecikme seviyeleri belirlenebilmektedir; iv) ARDL kapsamında kısa ve uzun dönem parametre katsayıları, indirgenmiş denklem kullanılarak tahmin edilebilmektedir. ARDL yaklaşımı iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada değişkenler arası eşbütünleşme ilişkisi, kısıtsız hata düzeltme modeli (ECM) vasıtasıyla sınanmaktadır. Modelde eşbütünleşme ilişkisi olması durumunda ikinci aşamaya geçilmekte ve ARDL kapsamında kısa ve uzun dönem katsayılar hesaplanmaktadır.

ARDL sınır testi kapsamında kullanılan kısıtsız hata düzeltme modeli (ECM), aşağıdaki denklemde (4) gösterilmiştir:

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_{ni} \Delta X_{t-i} + \delta_n X_{t-1} + \varepsilon_{5t} \quad (4)$$

Burada Y_t bağımlı değişkeni, X açıklayıcı değişkenler setini, ε_{5t} , artığı, Δ ise değişkenlerin birinci farkını temsil etmektedir. ARDL sınır testi kapsamında optimal gecikme uzunlukları bilgi kriteri kullanmak koşuluyla belirlenmektedir. ARDL sınır testi, yokluk hipotezinin ($H_0: \delta_n = 0$) alternatif hipoteze ($H_1: \delta_n \neq 0$), ($n=1,2,3,4$) karşı, F-testi veyahut Wald testi sınavasını temel alır. Tahmin edilen test istatistiği, kritik üst sınır değerinin üzerinde kaldığı durumda, modelde eşbütünleşme ilişkisi olmadığına dayanan H_0 hipotezi reddedilir. Tahmin edilen test istatistiği kritik alt sınır değerinin altında kaldığı durumda, Modelde eşbütünleşme ilişkisi olmadığına dayanan H_0 hipotezi kabul edilir (Ozturk ve Acaravci, 2013, s. 264, Acaravci vd., 2019, s. 9).

C. BULGULAR

Çalışma kapsamında uygulanan birim kök ve durağanlık test sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur. ADF testi sonuçlarına göre tüm değişkenler düzeyde birim kök içermekte iken birinci farkı alındığında durağan hale gelmektedir. Diğer taraftan KPSS durağanlık testi sonuçlarına göre her iki demokrasi değişkeni de düzeyde durağan iken, diğer değişkenler ise birim kök içermekte, birinci sıra farkı alındığında ise durağan hale gelmektedir. KPSS testinin küçük örneklem özelliklerinin ADF testine göre daha iyi olduğu göz önüne alındığında,

değişkenlerin durağanlık seviyelerine karar vermek için KPSS testinden elde edilen bulguları değerlendirmek daha isabetli olacaktır.

Bu bağlamda değişkenlerin durağanlık seviyeleri KPSS bulguları ışığında değerlendirilecek olursa; Türkiye ekonomisinde kişi başı gelir, kişi başı hale halkı tüketim ve nihai kamu harcamaları ile kişi başı yatırımlarda görülebilecek bir şokun etkisi kalıcı olmaktadır demokraside olası şokların etkisi ise kalıcı olmadığı söylenebilir. Diğer bir ifadeyle demokraside görülebilecek ortalama ve trend patikasından sapmalar, herhangi bir dışsal müdahale olmaksızın denge değerlerine geri dönmektedir.

Tablo 2. Birim Kök ve Durağanlık Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF Birim Kök Testi		KPSS Durağanlık Testi	
	Düzy (c+t)	1. Fark (c)	Düzy (c+t)	1. Fark (c)
<i>Y</i>	-2,007 (0,575)	-5,982*** (0,000)	0,157**	0,098
<i>DI</i>	-2,838 (0,194)	-5,793*** (0,000)	0,064	-
<i>D2</i>	-1,429 (0,832)	-3,846** (0,026)	0,080	
<i>I</i>	-2,968 (0,155)	-5,442*** (0,000)	0,750**	0,096
<i>C</i>	-3,206 (0,100)	-7,498*** (0,000)	0,183**	0,047
<i>G</i>	-2,238 (0,453)	-3,648*** (0,043)	0,189**	0,051
Kritik Değer(%5)			0,146	

Not: “c+t: Sabit ve Trend, c: Sabit. Olasılık değerleri parantez içinde ifade edilmiştir ADF testi için optimal gecikme uzunluğu, Schwarz (SBC); KPSS yaklaşımı için ise, Newey-West düzeltme gecikmesi opsiyonu kullanılarak optimal gecikme sayısı belirlenmiştir.

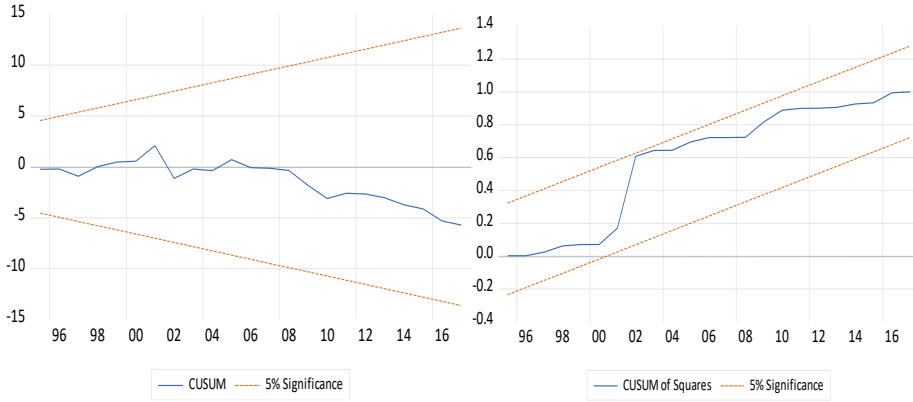
Demokrasinin durağanlık özelliklerine dair farklı bulgular elde edilmesi nedeniyle, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin araştırılmasında açıklayıcı değişkenlerden bazılarının durağan olmasına izin veren ARDL sınır testi yaklaşımı uygulanmıştır. ARDL sınır testinden elde edilen bulgular Tablo 3’de sunulmuştur. ARDL sınır testi için en uygun model (2, 2, 0, 0, 0) olarak bulunmuştur. Ayrıca test kapsamında hesaplanan F istatistiği üst sınır değerinin (3,49) üzerindedir. Bu bağlamda değişkenler arası da uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu öne süren alternatif hipotez kabul edilmektedir. Diğer taraftan uzun dönemli hesaplamalardan elde edilen bulgulara göre, Türkiye ekonomisinde yatırım ve kamu harcamaları iktisadi büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Diğer taraftan demokrasi ise iktisadi büyüme üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Ayrıca demokrasi, 1. modelde kısa dönemde de büyüme üzerinde negatif etkiye sahiptir. Son olarak kişi başı hane halkı tüketim harcamaları ile iktisadi büyüme arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 3. 1. Model için ARDL Tahmini

	F	%95 Alt Sınır -%95 Üst Sınır	
ARDL (2, 2, 0, 0, 0)	9,60	2,56	3,49
Uzun Dönem	Katsayı	Olasılık	
<i>I</i>	0,661	0,000	
<i>DI</i>	-0,148	0,002	
<i>C</i>	-0,243	0,496	
<i>G</i>	0,243	0,066	
Sabit	4,665	0,005	
Hata Düzeltme Modeli			
$\Delta Y(-I)$	0,139	0,026	
ΔI	0,061	0,002	
$\Delta I(-I)$	0,165	0,000	
ΔD	-0,051	0,002	
ΔC	-0,039	0,693	
ΔG	0,182	0,001	
ect1	-0,304	0,000	
Tanı Testleri	İstatistik [olasılık]		
Ramsey-Reset	0,939 (0,357)		
Breusch-Godfrey	1,317 (0,289)		
Breusch vd.	0,564 (0,795)		
Jarque-Bera	2,273 (0,320)		

Not: Model için optimal gecikme uzunluğu, Schwarz (SBC) bilgi kriteri vasıtasıyla belirlenmiştir. F istatistiği, hesaplanmış sınır testi istatistiğidir.

Diğer taraftan modelin hata düzeltme katsayısı (ect1) incelendiğinde negatif (-0,304) ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda modelde hata düzeltme mekanizmasının işlediği ve dengeden sapmaların etkisinin yaklaşık üç dönemde giderildiği söylenebilir. Ayrıca modele uygulanan tanı testlerine göre modelde model kurulum hatası, değişen varyans, otokorelasyon ve normal dağılmama gibi sorunlar bulunmamaktadır. Grafik 1 de 1. Model için sunulan sunulan CUSUM (cumulative sum) ve CUSUMSQ (cumulative sum of squares) testi sonuçlarına göre bu eşbütünlüşme ilişkisi istikrarlıdır.

Grafik 1. 1. Model için CUSUM ve CUSUMSQ Testleri

İkinci model için yapılan ARDL tahminleri Tablo 4’te sunulmuştur. Elde edilen bulgulara göre kişi başı yatırım ve hane halkı tüketim harcamaları iktisadi büyümeyi pozitif etkilemekte olup, bu bulgular istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer taraftan kişi başı nihai kamu harcamaları ile iktisadi büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. Son olarak demokrasinin iktisadi büyüme üzerindeki etkisine bakılacak olursa, bu noktada endekste yaşanan artışların demokrasi seviyesinde düşüş anlamına geldiği göz önünde bulundurulduğunda; demokrasi Türkiye’de kısa dönemde iktisadi büyümeyi pozitif etkilerken, uzun dönemde ise negatif etkilemektedir. Diğer taraftan modelin hata düzeltme katsayısı (ect2) incelendiğinde negatif (-0,592) ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda modelde hata düzeltme mekanizmasının işlediği ve dengeden sapmaların etkisinin yaklaşık iki dönemde giderildiği söylenebilir. Ayrıca modele uygulanan tanı testlerine göre modelde model kurulum hatası, değişen varyans, otokorelasyon ve normal dağılmama gibi sorunlar bulunmamaktadır. Grafik 1 de 2. Model için sunulan CUSUM ve CUSUMSQ testi sonuçlarına göre bu eşbütünlük ilişkisi istikrarlıdır.

Tablo 4. 2. Model için ARDL Tahmini

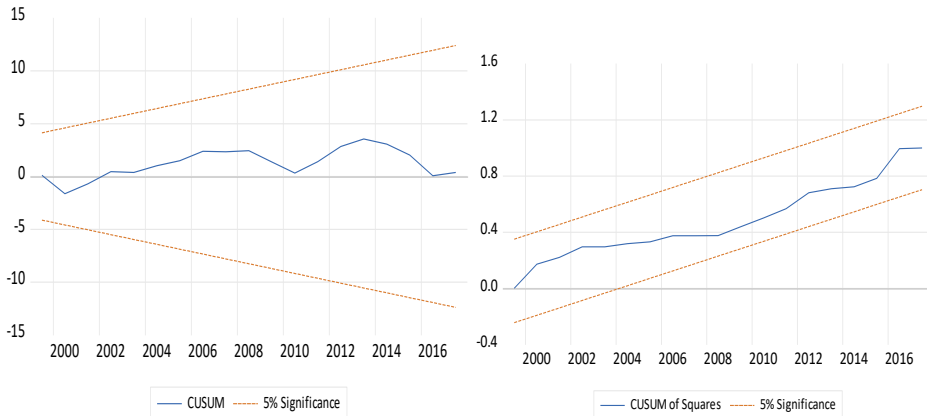
	F	%95 Alt Sınır -%95 Üst Sınır	
ARDL (3, 1, 3, 0, 0)	69,26	2,56	3,49
Uzun Dönem	Katsayı	Olasılık	
<i>I</i>	0,350	0,001	
<i>D2</i>	0,083	0,059	
<i>C</i>	0,734	0,006	
<i>G</i>	-0,0008	0,990	
Sabit	-0,033	0,972	

Tablo 4'ün devamı...

Hata Düzeltme Modeli		
$\Delta Y(-1)$	-0,305	0,000
$\Delta Y(-2)$	-0,117	0,030
ΔI	0,025	0,121
ΔD	-0,065	0,007
$\Delta D(-1)$	-0,075	0,008
$\Delta D(-2)$	-0,050	0,037
ΔC	0,421	0,000
ΔG	0,013	0,732
ect2	-0,592	0,000
Tanı Testleri		İstatistik [olasılık]
Ramsey-Reset testi		0,892 (0,383)
Breusch-Godfrey testi		0,501 (0,614)
Breusch vd. testi		0,376 (0,949)
Jarque-Bera testi		0,142 (0,931)

Not: Açıklama için bkz. Tablo 3.

Grafik 2. 2. Model için CUSUM ve CUSUMSQ Testleri

Bu bilgiler ışığında Türkiye ekonomisinde uzun dönemde çatışma yaklaşımının geçerli olduğu söylenebilir. Bu bulgular Beşkaya ve Manan (2009) ve Erkuş ve Karamelikli'nin (2016) elde ettiği bulguları desteklemekteyken; Artan ve Hayaloğlu (2014), Koçak ve Uzay'ın (2017) elde ettiği bulgularla çatışmaktadır.

3. TARTIŞMA

Çalışma kapsamında kurulan her iki modelde de Türkiye’de demokrasinin iktisadi büyümeyi negatif etkilediği ve ilgili dönemde Türkiye ekonomisinde Çatışma Yaklaşımı’nın geçerli olduğu görülmektedir. Bu durumun birkaç muhtemel nedeni vardır. Huntington’a (1968) göre demokrasi tüketim kültürünün yaygınlaşmasını teşvik ederek bireysel ve ulusal tasarrufları azaltabilmektedir. Bu durum ekonomik gelişme için gerekli olan verimli yatırımların finansman maliyetini artırarak veya engelleyerek, yeni iş alanlarının açılmasını zorlaştırabilir ve iktisadi büyümeyi yavaşlatabilir.

Alesina ve Rodrik’e (1994) göre gelir dağılımı eşitsizliğinin yüksek olduğu bir ekonomide demokrasi beklenen ölçüde etkin işlemeyebilir, adil vergi yükü yerine yüksek ve verimsiz vergilendirme oranları ortaya çıkabilir. Böyle bir durum, ortanca seçmenin etkisiz bir vergileme sistemine oy vermesine neden olabilir veya gelirden yüksek pay alan kesimler lobi faaliyetleri ve baskı grupları oluşturma yoluyla demokratik süreçlerle gelen iktidarların vergi politikalarını etkileyebilir. Dolayısıyla politika yapıcılar gelir ve serveti vergilendirerek gelir dağılımı eşitsizliğini düşürmek yerine, dolaylı vergileri artırarak etkisiz bir vergilendirme politikası benimseyebilir. Acemoglu ve Robinson (1998)’a göre demokrasinin olgunlaşma aşamasında endüstrileşme ile beraber sermaye sahiplerinin gelirden aldığı pay artabilir, bu nedenle yoksul kesimin geliri düşürebilir ve yoksul bireylerin beşerî sermayelerini artıracak harcamaları yapabilmelerini engelleyebilir. Bu durum ise işgünün verimlilik artışını engellemek suretiyle bireylerin gelirinin artmasını, dolayısıyla ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir.

Mancur Olson, demokratik ülkelerde karar alma süreçlerinin devletin büyüklüğünü ve yetkilerini artırmak isteyen baskı grupları tarafından etkilenebileceğini belirtmiştir (Tavares ve Wacziarg, 2001). Bu durum baskı gruplarının güçlenmesi ve rant arayışlı faaliyetlerin artışı ile beraber iktisadi etkinlik seviyesinin düşmesine ve iktisadi büyümeyi azaltıcı bir etki yapmasına neden olabilir. Diğer taraftan Chong ve Calderon (2002)’a göre özellikle gelişmekte olan ülkeler gibi kayıt dışı ekonominin yaygın olduğu bir ekonomide demokratikleşme gibi radikal bir kurumsal değişim, kayıt dışı çalışan sektörler ve bireyler üzerinde yüksek bir iktisadi maliyet oluşturabilir. Ayrıca demokratikleşme ile beraber gelen yasa ve yönetmeliklerin kayıt dışı iktisadi aktiviteleri sınırlandırıcı ve yasaklayıcı etkisi bu alanda üretilen kayıtsız gelir ve refahın küçülmesine ve iktisadi büyümenin yavaşlamasına neden olabilir. Ayrıca kayıt dışı ekonomiden kayıtlı ekonomik düzene geçiş bireyler ve işletmeler üzerinde ekstra maliyetler oluşturabilir ve bu “yeni” düzene alışma süreci iktisadi aktiviteleri yavaşlatıcı bir etki yapabilir.

SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Demokrasi ve iktisadi büyüme ilişkisi hem demokrasiye dair ölçümlerin olanaklı hale gelmesi hem de ampirik yöntemlerde yaşanan gelişmelerle beraber özellikle 1990'lı yılların başından itibaren yaygınca araştırılmaya başlanmış bir konudur. Diğer bir deyişle iktisat biliminin araç kutusunda bulunan analiz yöntemlerinin politik süreçlerin analizinde kullanılması ile beraber erken dönemde demokrasi-iktisadi büyüme ilişkisi konusunda kavramsal düzeyde kalan tartışmalar, ampirik boyutta araştırılmaya başlanmıştır. Türkiye'de de demokrasi-iktisadi büyüme ilişkisi 2000'li yıllarla beraber araştırılmaya başlanmış bir konu olup bu alanda gelişmekte olan bir literatür söz konusudur. Diğer taraftan çalışmalarda elde edilen bulgular irdelendiğinde Türkiye'de demokrasi ve iktisadi büyüme ilişkisinin yönü konusunda net bir uzlaşımın olmadığı görülmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'de demokrasi ve iktisadi büyüme ilişkisi 1984-2017 dönemi için ARDL yöntemiyle araştırılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular şöyle özetlenebilir: (a) kişi başı yatırımlar her iki modelde de uzun dönemde iktisadi büyüme üzerinde pozitif etkiye sahiptir, (b) kişi başı hane halkı tüketim harcamaları uzun dönemde birinci modelde istatistiksel olarak anlamsızken ikinci modelde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır, (c) kişi başı nihai kamu harcamaları uzun dönemde birinci modelde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı iken, ikinci modelde ise istatistiksel olarak anlamsızdır, (d) son olarak demokrasi değişkeni birinci modelde hem kısa hem de uzun dönemde iktisadi büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip iken, ikinci modelde uzun dönemde negatif, kısa dönemde ise pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olup, bu bulgular oldukça dikkat çekicidir.

Demokrasinin iktisadi büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olmasının birkaç politika çıkarımı vardır. Öncelikle Türkiye'de bireysel tasarrufların yetersizliği ve tüketim eğiliminin yüksekliği Türkiye ekonomisinde yapısal sorunlardan birisidir. Bu bağlamda demokrasi ile beraber gelen bireyselleşme ve artan doğrudan tüketim talebinin iktisadi büyüme üzerinde yaratmış olduğu negatif etkiyi bertaraf edebilme adına, bireysel tasarrufu ve yatırımı teşvik edici politikalar uygulanması önemlidir. Bu noktada politika yapıcılara önemli rol düşmektedir. Hali hazırda uygulanan bireysel emeklilik sistemi gibi tasarruf ve birikimi teşvik edecek mekanizmaların işlerliğinin artırılması, bu fonların değerlendirilmesi sürecinin izlenmesi adına denetleyici kurumların etkin bir biçimde çalışması için gerekli tedbirlerin alınması önemlidir. Diğer taraftan demokrasi ve iktisadi büyüme etkileşiminde baskı ve lobi gruplarının iktisadi ve demokratik süreçlere etkisi bir diğer önemli faktördür. Bu noktada, baskı gruplarının etkilerini sınırlandırılması gelir ve servetten ziyade tüketimin vergilendirilmesi gibi etkisiz politika seçimlerini önleyecek, bu durum ise iktisadi etkinliği artıracaktır.

Türkiye ekonomisi, uzun yıllar boyunca yüksek kayıt dışı ekonomi oranlarıyla mücadele etmektedir. Bu bağlamda demokratik süreçlerin güçlendirilmesi ve hukukun üstünlüğünün yaygınlaşması ile beraber kayıt dışı olan iktisadi faaliyetlerin kayıt altına alınması, kayıt dışı çalışan bireyler ve firmaların maliyetlerini artırmaktadır. Bu durum ise bireylerin çalışma motivasyonunu ve iş gücüne katılım oranlarını düşürebilmektedir. Dolayısıyla geçiş sürecinde kayıt altına alınan istihdam ve iş kollarına yönelik olarak maliyet düşürücü tedbirlerin alınması önemlidir. Bu noktada özellikle sosyal güvenlik primlerinin sübvansede edilmesi, kayıtlı istihdama yönelen firmalar için geçiş sürecinde vergi kolaylıkları sağlanması gibi politikaların etkin uygulanması önemlidir. Ayrıca kaynakların etkinsiz kullanımını engellemek adına bu süreçlerde düzenleyici ve denetleyici kurumların aktif rol alması önemlidir.

Öte yandan demokrasinin hukukun üstünlüğü ilkesi ile hem politik hem de iktisadi olarak maksimum faydayı sağlayabilen bir sistem olduğu ifade edilebilir. Bir diğer deyişle hukukun sisteminin iyileştirilmesi ve kanunların etkin uygulanmasına yönelik alınacak tedbirler, demokrasi kurumlarının aksayan yönlerinin iyileştirilmesine ve eksiklerinin giderilmesine yardımcı olarak iktisadi büyüme üzerindeki azaltıcı etkiyi bertaraf edebilir. Bu minvalde karar alıcılar ve politika yapıcılar tarafından demokrasinin kalitesinin artırılması ve demokrasi kurumlarının etkin çalışmasına yönelik olarak alınacak önemler, demokrasinin iktisadi büyüme üzerindeki yavaşlatıcı etkisinin giderilmesine katkı yapabilir.

Diğer taraftan kişi başı hane halkı tüketim ve kamu nihai tüketim harcamalarına dair elde edilen bulgular çatışmalı iken, yatırımın büyüme üzerindeki pozitif etkisi açıktır. Bu nedenle kamu tüketim-yatırım kompozisyonunun yatırımlar lehine değişmesi ve bireysel tüketimin tasarrufa yönlendirilerek sermaye birikimi ve dolayısıyla yatırımların teşvik edilmesi, iktisadi büyümeyi pozitif etkileyebilir. Bu noktada karar alıcılara önemli sorumluluklar düşmektedir.

Demokrasi-iktisadi büyüme ilişkisinin kullanılan ölçüm, veri seti ve tahmin yöntemlerine oldukça duyarlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’de demokrasi-iktisadi büyüme ilişkisinin farklı ampirik yöntemler ve göstergelerle yeni çalışmalarda araştırılması, zaman içinde demokrasi kurumlarının dinamik hareketlerinin daha iyi yakalanmasına ve sapmalı politika çıkarsamalarının önlenmesi adına önemlidir. Ayrıca demokrasi ve iktisadi büyüme arasında etkileşimde güçlü bir aktarım kanalı olan gelir dağılımı ile demokrasi arasındaki ilişkinin incelenmesi, gelecek araştırmalar için bir araştırma sorusu oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acaravcı, A., ve Erdoğan, S. (2015). Türkiye’de demokrasi, reel gelir ve dışa açıklık arasındaki uzun dönemli ve nedensel ilişkiler. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(31), 358-370.
- Acaravcı, A., Bozkurt, C., ve Erdoğan, S. (2015). MENA ülkelerinde demokrasi-ekonomik büyüme ilişkisi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(4), 119-129.
- Acaravcı, A., ve Erdogan, S. (2017). The Relationship between institutional structure and economic growth: A comparative analysis for selected countries. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(6), 141-146.
- Acaravcı, A., Akalin, G., ve Erdoğan, S. (2019). Araştırma-geliştirme harcamalarının Türkiye ihracatına etkileri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(1), 1-16.
- Alesina, A., ve Rodrik, D. (1994). Distributive politics and economic growth. *The quarterly journal of economics*, 109(2), 465-490.
- Arslan, Ü., ve Doğan, C. (2004). Demokrasi ve ekonomik büyüme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1).
- Artan, S., ve Hayaloğlu, P. (2014). Kurumsal yapı ve iktisadi büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *Sosyoekonomi*, 22(2).
- Barro, R. J. (1996). Democracy and growth. *Journal of economic growth*, 1(1), 1-27.
- Barış, S., ve Erdoğan, M. (2018). 21. yüzyılda demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisi: Bir literatür incelemesi. *Visionary E-Journal/Vizyoner Dergisi*, 9(20): 83-102
- Beşkaya, A., ve Manan, Ö. (2012). Ekonomik özgürlükler ve demokrasi ile ekonomik performans arasındaki ilişkinin zaman serileri ile analizi: Türkiye örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(10), 47-76.
- Caporaso, J., A., ve Levine, D. P. (2005). *Theories of Political Economy*. New York: Cambridge University Press.
- Chong, A., ve Calderon, C. (2000). Institutional quality and income distribution. *Economic Development and Cultural Change*, 48(4), 761-786.
- Çınar, M., ve Öz, R. Türkiye’de Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/profile/Ramazan_Oez/publication/333433822_Turkiye%27de_Demokrasi_ve_Ekonomik_Buyume_Iliskisi/links/5cedab2ca6fdcc18c8e96a4b/Tuerkiyede-Demokrasi-ve-Ekonomik-Bueyueme-Iliskisi.pdf (Erişim Tarihi: 07.11.2019).

- De Haan, J., ve Siermann, C. L. (1996). New evidence on the relationship between democracy and economic growth. *Public Choice*, 86(1-2), 175-198.
- Dickey, D. A., ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 1057-1072.
- Enders, W. (2014), *Applied Econometric Time Series*, 4. Baskı, USA: John Wiley&Sons, Inc.
- Erkus, Sefa ve Karamelikli, Hüseyin. (2016). Türkiye'de Demokrasi ve İktisadi Büyüme Arasındaki Uzun Dönemli İlişki.
- Freedom House (2019). Freedom in the World. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018> (Erişim Tarihi: 07.11.2019).
- Gupta, D. K., Madhavan, M. C., ve Blee, A. (1998). Democracy, economic growth and political instability: an integrated perspective. *The Journal of Socio-Economics*, 27(5), 587-589.
- Gündüz, Ç., ve Duyar, M. (2018). Küçülten demokrasi: Sahraaltı Afrika ülkeleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 213-233.
- Hayaloğlu, P. (2015). MINT ülkelerinde demokrasi ekonomik büyümeyi nasıl etkilemektedir. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1(1), 17-29.
- Huntington, S. P. (2007). *Üçüncü Dalga 20. Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, E. Özbudun (Çev.). Ankara: Kıta Yayınları.
- International Country Risk Guide (2019). Political Risk Service. <https://www.prsgroup.com/explore-our-products/political-risk-services/> (Erişim Tarihi: 06.11.2019).
- Kazgan, G. (2012). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Koçak, E., ve Uzay, N. (2017). Türkiye'de demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisi: Ampirik bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi*, 24(3), 705-723.
- Koçak, E., ve Nisfet, U. Z. A. Y. (2018). Demokrasi, ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme: Kurumların rolü üzerine bir araştırma. *Sosyoekonomi*, 26(36), 81-102.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C., Schmidt, P., ve Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root. *Journal of econometrics*, 54(1-3), 159-178.
- Lipset, S. M. (1959). Some social requisities of democracy: Economic development and political development. *American Political Science Review*. 53: 69-105.

- Narayan, P.K. (2005), The Saving and Investment Nexus for China: Evidence from Cointegration Tests. *Applied Economics*, 37(17), 1979-1990.
- Ozturk, I., ve Acaravci, A. (2013). The long-run and causal analysis of energy, growth, openness and financial development on carbon emissions in Turkey. *Energy Economics*, 36, 262-267.
- Pesaran, M. H., ve Shin, Y. (1998). An autoregressive distributed-lag modelling approach to cointegration analysis. *Econometric Society Monographs*, 31, 371-413.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., ve Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
- Przeworski, A., ve Limongi, F. (1993). Political regimes and economic growth. *Journal of economic perspectives*, 7(3), 51-69.
- Robbins L. (1935). *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*. London: MacMillan and Co
- Rodrik, D. (2000). Institutions for high-quality growth: what they are and how to acquire them. *Studies in comparative international development*, 35(3), 3-31.
- Sirowy, L., ve Inkeles, A. (1990). The effects of democracy on economic growth and inequality: A review. *Studies in Comparative International Development*, 25(1), 126-157.
- Şahin, D. (2013). Geçiş ekonomilerinde demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisi: Panel veri analizi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 45-57.
- Tavares, J., ve Wacziarg, R. (2001). How democracy affects growth. *European Economic Review*, 45(8), 1341-1378.
- Telatar, F. (2004). *Politik İktisat Politikası*. Ankara: İmaj Yayınevi
- Tütüncü, A. (2020). Gelişmekte olan ülkelerde demokrasinin ekonomik büyümeye etkisi. *Sosyoekonomi*, 28(44).
- World Bank (2019). World Development Indicators. Erişim Adresi: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (Erişim Tarihi: 26.09.2019)